

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Bolesław Limanowski wobec problemu odrodzenia narodowego na Górnym Śląsku

Author: Ryszard Kaczmarek

Citation style: Kaczmarek Ryszard. (1987). Bolesław Limanowski wobec problemu odrodzenia narodowego na Górnym Śląsku. W: S. Michalkiewicz, Z. Żechowski (red.), "Nestor polskiego socjalizmu czy tylko demokrata" (S. 84-99). Katowice : Uniwersytet Śląski

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

RYSZARD KACZMAREK

Bolesław Limanowski wobec problemu odrodzenia narodowego na Górnym Śląsku

Wydana w 1874 roku krótka broszura "Losy narodowości polskiej na Śląsku" jest pierwszym dowodem zainteresowania Bolesława Limanowskiego Górnym Śląskiem¹. Jego ówczesny pobyt we Lwowie był okresem, w którym intensywnie pracował nad utopijnymi koncepcjami społecznymi, problem śląski zajmował go więc tylko marginalnie. Dopiero w wydanej w 1911 roku książce pt. "Odrodzenie i rozwój narodowości polskiej na Śląsku" nastąpiło usystematyzowanie i rozwinięcie jego poglądów na ten temat. Przebywając od 1907 roku w Krakowie, miał Bolesław Limanowski szeroki dostęp do niezbędnych materiałów (przede wszystkim prasy, ale również opracowań naukowych) dotyczących interesujących go zagadnień.

Praca ta nie spotkała się jak dotąd z większym zainteresowaniem. Powodem tego był niewątpliwie jej typowo popularyzatorski charakter². Biorąc pod uwagę ogromny dorobek naukowy Bolesława Limanowskiego, fakt ten musiał spowodować rezerwę w sięganiu do analiz zawartych w

¹M. Ż y c h o w s k i: Bolesław Limanowski 1835-1935. Warszawa 1971, s. 70.

²A. P r ó c h n i k: Bolesław Limanowski. "Kwartalnik Historyczny" 1935, s. 269.

tej książce. Jest ona jednak ciekawa dla badacza problemów Górnego Śląska. Stanowi bowiem jedną z nielicznych prac dających całościowe spojrzenie z pozycji działacza PPS na dzieje Śląska przed I wojną światową. Ponadto problemy tam poruszane mogą służyć weryfikacji niektórych poglądów Bolesława Limanowskiego na genezę i kształtowanie się narodu oraz stosunku socjalizmu do problemów odrodzenia polskości na terenach nie wchodzących w skład państwa polskiego przed 1772 rokiem.

Przyczyn powstawania narodów doszukiwał się Bolesław Limanowski w rozwoju więzi rodowych. Idea narodu oraz sposób powstawania więzi rodowych były według niego podstawą rozwoju społecznego do XIX wieku. Pisał: "Jak dzisiaj postępowi przyświeca idea międzynarodowa, czyli wzajemnonarodowa (jak się wyrażali dawniej nasi demokraci), tak dawniej zaczynała przyświecać dalszemu rozwojowi życia społecznego idea międzyplemienna, wzajemplemienna, czyli narodowa."³

Pokrewność plemienna miała w najwcześniejszym okresie spajać naród w jedną organiczną całość⁴. Oczywiście, więzi te ulegały rozszerzeniu i pogłębieniu na skutek działalności różnorodnych czynników pośrednich, takich jak religia, kultura i oświata. Decydujące znaczenie przypisywał tu językowi, który indywidualizował - według niego i umacniał poczucie narodowej odrębności⁵. Ze względu na specyfikę kształtowania się narodu polskiego kluczowym zagadnieniem w rozważaniach Bolesława Limanowskiego był stosunek państwa do narodu. Przychylał się on do tezy o antynomii tych dwóch pojęć. Państwo rozumiane było przez niego jako swego rodzaju instytucja służąca do administrowania na określonym obszarze⁶, naród zaś traktował jako organizm społeczny, powiązany pewnym rodzajem więzi psychicznej⁷. Nie znaczy to jed-

³B. L i m a n o w s k i: *Odrodzenie i rozwój narodowości polskiej na Śląsku*. Kraków 1911, s. 14.

⁴B. L i m a n o w s k i: *Naród i państwo. Studium socjologiczne*. Kraków 1906, s. 86.

⁵Tamże, s. 87.

⁶Tamże, s. 80.

⁷Tamże, s. 82.

nak, że nie zauważał ich wzajemnego wpływu na siebie. Nie narzucał roli wiodącej ani państwu, ani narodowi. Tak jak państwo było według niego ważnym bodźcem do tworzenia się struktur rodowych, a później plemion i narodu, tak samo naród decydował o spoistości państwa i jego potędze⁸.

Zbieżność interesów państwa i narodu powstawała na etapie tzw. u-narodowienia. Bolesław Limanowski rozumiał przez to proces coraz szerszego uczestnictwa ludu w działalności państwa. Miało to dotyczyć zarówno ekonomiki, jak i ustroju politycznego. Naród miał stać się podmiotem polityki, państwo tylko instrumentem do osiągnięcia jego celów. Ujmował to lapidarnie w następujący sposób: "Naród to osoba władająca, państwo - to rzecz władna."⁹

Te teoretyczne poglądy znalazły odzwierciedlenie również w pracy dotyczącej Górnego Śląska¹⁰. Analizując stosunki społeczne na tym terenie, Limanowski sięgał aż do średniowiecza. Uznawał za bezdyskusyjną przynależność Śląska do państwa polskiego od czasów panowania Bolesława Chrobrego i utworzenia metropolii gnieźnieńskiej. Opierał się tu znowu na koncepcji więzi międzyplemiennych, tworzących przyszły naród polski. W myśl tej teorii tak rozumiany naród miał być czynnikiem postępu w wiekach średnich. Wzrost czynnika świadomości narodowej i komplikowanie się życia społecznego były, według niego, impulsem racjonalnego postępu życia społecznego¹¹. Nie był zresztą odosobniony w takim rozumieniu dziejów wśród polskich historyków¹².

⁸ B. L i m a n o w s k i: Państwo unarodowione i unarodowienie ziemi. Warszawa 1918, s. 7.

⁹ Tamże.

¹⁰ B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 12-13.

¹¹ M. H a n d e l s m a n: Historycy. Portrety i profile. Warszawa 1937, s. 37.

¹² M. W o j c i e c h o w s k i: Co to jest historia i po co się jej uczymy? W: Historycy o historii. Red. M. H. S e r e j s k i. Warszawa 1963, s. 246.

Śląsk był dla Limanowskiego o tyle interesujący, że proces normalnego tworzenia się narodu przy współudziale własnego państwa został tutaj zakłócony. Rozpad w 1138 roku formującej się wspólnoty narodowej sbiegł się z narastaniem wpływów innej kultury. Germanizacja była początkowo wyłącznie procesem żywiołowym, związanym z napływem ludności niemieckiej i polityką książąt piastowskich, torujących drogę zakonowi niemieckim i niemieckim osadnikom, reprezentującym wyższe zaawansowanie cywilizacyjne¹³. Państwo będące zazwyczaj ozyznikiem sprzyjającym tworzeniu się narodu zaczynało tu działać sprzecznie z interesami polskiej wspólnoty. Przełom, według Bolesława Limanowskiego, nastąpił w wieku XV, kiedy rozpoczął się świadomy już nacisk na utrwalenie wpływów niemieckich. Wraz ze zwalczaniem husytyzmu narastała planowa akcja tępienia polskiej kultury pod pretekstem walki z herezją¹⁴. Tak więc już również religia, obok państwa, zaczęła popierać nową wspólnotę narodową, a Bolesław Limanowski za Friedrichem Schellingiem przyjmował religię jako potężny narodowy czynnik, szczególnie na etapie wstępnym procesu narodotwórczego¹⁵.

Mimo istnienia już za panowania Habsburgów istotnych tendencji germanizacyjnych dopiero Prusy po wojnach śląskich rozwinęły saciekłą działalność antypolską, której genezy doszukiwał się Bolesław Limanowski w krzyżackich tradycjach państwa Hohenzollernów. Germanizacja przybrała wtedy charakter totalny. Dotyczyła wszystkich elementów wpływających na kształtowanie się narodu: oświaty, religii i ustroju państwa. Ponadto podział Śląska pomiędzy Austrię i Prusy stał się czynnikiem dodatkowo osłabiającym odporność polskości Śląska i zahamował rozwój kulturalny ludności polskiej¹⁶.

¹³B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 14.

¹⁴Tamże, s. 27.

¹⁵B. L i m a n o w s k i: Naród i państwo..., s. 16.

¹⁶B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 31.

Dlaczego więc wobec jakościowo nowej, planowo prowadzonej przez Prusy akcji germanizacyjnej w XIX wieku Śląsk w tym samym właśnie czasie przeżywa odrodzenie polskości? Było to kluczowe pytanie w pracy Bolesława Limanowskiego. Przyczyna tego zjawiska leżała, według niego, w poszerzaniu bazy społecznej państwa. Wiek XIX był okresem tworzenia się państw narodowych, a to z kolei powodowało konieczność świadomego już określenia swojej narodowości. Czynnikiem sprawnym - w rozumieniu Bolesława Limanowskiego - był tutaj rozwój instytucji samorządowych i demokratycznych, które powodowały że obywatele musieli stać się świadomi interesów własnego państwa, a nie państwa będącego tylko reprezentantem jednego stanu¹⁷. Na Śląsku było to - według niego - przyczyną dysonansu. Ludność Górnego Śląska była przecież ludnością katolicką i posługiwała się w większości językiem polskim, nie mając oczywiście skryształizowanej świadomości narodowej. Prusy zaś były państwem protestanckim i "unarodowienie" oraz "demokratyzacja" rozumiane były jako popieranie interesów niemieckich. Tak więc religia, która jeszcze za panowania Habsburgów obiektywnie mogła być czynnikiem germanizującym, stała się olbrzymim impulsem w budzeniu ducha narodowego, najpierw katolickiego, a potem polskiego¹⁸.

Bolesław Limanowski starał się ten proces opisać szczegółowo. Na Śląsku w wieku XIX istniała według niego liczna grupa ludności, która zachowała elementy polskiej tradycji. Było to przede wszystkim chłopstwo, uparcie trzymające się własnej religii. Do tej pory ta warstwa ludności była odsunięta od jakichkolwiek wpływów politycznych, nie decydowała więc o charakterze narodowym Śląska. Jednak z jednej strony demokratyzacja i decentralizacja państwa pruskiego, a z drugiej trendy demokratyczne i rewolucyjne w polskim ruchu narodowym w zaborze rosyjskim i austriackim spowodowały napływ bądź wy-

¹⁷B. L i m a n o w s k i: *Naród i państwo...*, s. 68-69.

¹⁸B. L i m a n o w s k i: *Stuletnia walka narodu polskiego o niepodległość*. Warszawa 1920, s. 426.

kształcenie się polskiej inteligencji oraz odrodzenie narodowe na Górnym Śląsku¹⁹. Bolesław Limanowski sięgał tutaj do popularnej już od czasów Joachima Lelewela teorii gminowładztwa. Spoistość narodu w takim rozumieniu była wynikiem wspólnego dziedzictwa kulturalnego, przechowywanego przez chłopską gminę. Dopiero konsekwencją wyartykułowania swej tożsamości narodowej miała być działalność polityczna najpierw ruchu narodowego, a potem socjaldemokratycznego.

Bolesław Limanowski był socjalistą, dlatego też najbardziej interesowała go analiza sytuacji na Górnym Śląsku pod kątem rozwoju w tym regionie ruchu robotniczego. Jego pojmowanie socjalizmu w dość znaczny sposób różni się jednak od obecnego znaczenia tego słowa. Socjalizm był dla niego swoistą odmianą demokratyzmu. Uważał, że demokracja u schyłku XIX wieku zmieniła swoje znaczenie. W chwili uświadomienia sobie własnych celów przez chłopstwo i klasę robotniczą nastąpiło nieuchronne rozbitcie dotychczasowego ruchu demokratycznego na dwie tendencje: zachowawczą, zbieżną z programem ugrupowań konserwatywnych, i rewolucyjną, utożsamianą z ruchem ludowym i robotniczym²⁰. Stosunek ruchu robotniczego do kwestii narodowej był kontynuacją dawnych tradycji demokratycznych, ponieważ, jak pisał, "socjalistom chodzi o interesy całej ludności w kraju, a nie o interes uprzywilejowanej mniejszości"²¹. Był oczywiście jak najdalej od nacjonalizmu, który zdecydowanie potępiał, uważając go za specyficzną odmianę ekspansjonizmu państwowego, jednakże w kwestii narodowej niektóre jego koncepcje były bardzo bliskie teoriom solidarystycznym²². Naród, według niego, musiał przede wszystkim walczyć o niepodległość. Chociaż kierowniczą rolę upatrywał w ruchu socjalistycznym i ludowym, nie znaczy to wcale, by nie dostrzegał

¹⁹B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 24-25.

²⁰B. L i m a n o w s k i: Stuletnia walka..., s. 436.

²¹B. L i m a n o w s k i: Naród i państwo..., s. 96.

²²Tamże, s. 95.

znaczenia współpracy z ugrupowaniami innych klas społecznych²³.

Większość ludności Górnego Śląska stanowiła klasa robotnicza, ona więc decydowała o narodowym charakterze tego regionu. Śląsk był według Bolesława Limanowskiego unikalny pod tym względem na ziemiach polskich. Na jego obszarze stapiały się w przedziwny sposób narodowe i społeczne sprzeczności. Limanowski pisał: "Nigdzie na ziemiach polskich nie przedstawia się tak widoczna łączność odrodzenia się narodowego ze sprawą socjalistyczną, jak na Górnym Śląsku. Tam jest tylko proletariatus, klasy zaś kapitalistycznej polskiej nie ma."²⁴ Była to więc sytuacja wyjątkowa. Rewolucja narodowa na Górnym Śląsku oznaczałaby jednocześnie rewolucję społeczną. Sytuacja ta była klarowniejsza niż w Królestwie Polskim i Galicji, ponieważ nie trzeba było walczyć z rodzimą burżuazją. Socjalizm na terenie Śląska miał tylko jedno podstawowe zadanie: uświadomienie klasie robotniczej nie tylko klasowych, ale przede wszystkim jej narodowych celów. Jeżeli bowiem nie udało się przyciągnąć robotników do programu narodowego, to rolę wiodącą przejęłaby niemiecka socjaldemokracja. Program narodowy powinien więc - według niego - zobowiązywać polskich socjalistów do szukania porozumienia z ugrupowaniami narodowymi na płaszczyźnie demokratycznej.

Na tak pojętej koegzystencji partii narodowych i socjalistycznych zbudował Bolesław Limanowski praktyczny program działania. PPS nie miała poprzez podkreślanie internacjonalizmu i współpracy z SPD pełnić funkcji asymilacyjnej na tym terenie. Podkreślał: "Robotnik, który toczy walkę klasową o prawa ekonomiczne i społeczne, musi pamiętać, że nie są to jedyne interesy; działając na gruncie polskim i mię-

²³ Te jego koncepcje nie były jednoznacznie przyjmowane przez polskich socjalistów. Leon Gumplowicz zdecydowanie odrzucał gloryfikowanie pojęcia narodu, uważając że jest ono dość ogólne i nie posiada naukowej wartości; rozwój społeczny był według niego zdeterminowany walką żywiołów społecznych (zob.: L. G u m p l o w i c z: Socjologiczne pojmowanie historii. W: Historiocy o historii..., s. 443).

²⁴ B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 86.

dzynarodowej solidarności, tym interesem decydującym jest walka o niepodległość.²⁵ Nie można zaś łączyć tej walki z tym, co nazywał "hakatystycznymi zapędami w SPD"²⁶. Nie było, według niego, prawdą, że proletariatus powinien obchodzić przede wszystkim kwestie ekonomiczne, z pominięciem spraw politycznych²⁷. W jego przekonaniu Górny Śląsk to dowód, jak ważne dla klasy robotniczej było jej samookreślenie narodowe, nawet kosztem walki o prawa socjalne.

Trudno powiedzieć, czy takie rozumienie kwestii narodowej na Górnym Śląsku było słuszne. Praktycznie koncepcja ta nigdy nie została zweryfikowana, chociaż w programie PPS zaboru pruskiego znalazła pełne odzwierciedlenie od XIV zjazdu tej partii w 1912 roku. Jeszcze w 1916 roku Leon Wasilewski, podejmując temat polskości Śląska, praktycznie nie wyszedł poza interpretację zaprezentowaną przez Bolesława Limanowskiego²⁸. PPS zaboru pruskiego miała olbrzymie trudności z realizacją tego programu. Brak polskiej burżuazji na Śląsku nie był, jak chciał to widzieć Bolesław Limanowski, atutem dla działania tej partii, lecz przeszkodą. Cóż z tego, że propaganda socjalistyczna atakowała kapitał niemiecki, jeżeli to samo mogła robić endecja i Wojciech Korfanty, jednocześnie o wiele mocniej akcentując narodowy charakter wyzysku. Narodowa propaganda polskich socjaldemokratów ograniczona była ze strony SPD przez ciągłe zastrzeżenia (szczególnie do 1912 roku). Ani PPS w zaborze rosyjskim, ani PPSD Galicji i Śląska Cieszyńskiego nie miały nigdy takiej konkurencji w postaci innej partii socjaldemokratycznej, negującej w dużym stopniu jej program. Dlatego stałe zarzucanie PPS zaboru pruskiego jej słabej bazy społecz-

²⁵B. L i m a n o w s k i: Świadomość narodowa: "Przegląd Socjaldemokratyczny" 1892, nr 1, s. 41.

²⁶B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 76.

²⁷B. L i m a n o w s k i: Państwo unarodowione..., s. 7.

²⁸L. W a s i l e w s k i: Śląsk polski. Warszawa 1916.

nej (mimo olbrzymich obiektywnych możliwości, jakie stwarzał jakoby śląski okręg przemysłowy) było zupełnie bezpodstawne. Sam Bolesław Limanowski upominał socjalistów polskich, "ażeby uwierzyli we własne siły i rozwinęli czynną działalność, która zmusi wszystkich do rachowania się z nimi"²⁹. Słowa te były niestety zupełnie bez pokrycia, świadczyły tylko o niezrozumieniu warunków górnośląskich przez działaczy zagranicznych, stawiających PPS zaboru pruskiego żądania, które nie mogły być przez tę partię realizowane, a nawet groziły jej niejednokrotnie utratą i tak niezbyt dużych wpływów. Sytuację utrudniało ponadto stanowisko zajmowane przez niemiecką socjaldemokrację, której "naiwny kosmopolityzm"³⁰ w praktyce oznaczał żądanie całkowitego podporządkowania się polskiej partii. Takie stanowisko powodowało odrzucenie jedynego rozsądnego rozwiązania, jakim był model austriackiej partii socjaldemokratycznej. Tak więc zarówno współpraca z obozem narodowym, jaką proponował Bolesław Limanowski, jak i z SPD powodowały olbrzymie trudności w działalności praktycznej.

W konstrukcji pracy Bolesława Limanowskiego można dostrzec wyraźny podział na dwie części. Część pierwsza, dotycząca charakterystyki sytuacji narodowościowej na Górnym Śląsku, nosi wszelkie cechy naukowej analizy. Można się w dużej mierze zgodzić z przedstawioną tam dwuetapową koncepcją tworzenia się nowoczesnego narodu. Fazę pierwszą, od połowy do końca XIX wieku, można by utożsamić z tym, co obecnie nazywamy fazą kulturalno-językową, a co Bolesław Limanowski nazywa odrodzeniem narodowym. Jej cechą charakterystyczną było samookreślenie językowe i wspólnota obyczajowa³¹. Fazę drugą (polityczną) wią-

²⁹B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 86.

³⁰J. C h l e b o w c z y k: O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodoformujące we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początku XX w.). Warszawa-Kraków 1983, s. 382.

³¹Tamże, s. 49.

zał Bolesław Limanowski z działalnością obozu narodowego i socjalistycznego, nazywając ją procesem "unarodowienia", a więc rozwoju poczucia narodowego wszystkich warstw społecznych.

Część druga pracy ma charakter wyraźnie publicystyczny. Dotyczy opracowania jasnej i zwartej koncepcji programowej stosunku socjalizmu do kwestii narodowej. Śląsk wydawał się pod tym względem doskonałym przykładem oddzielenia problemów społecznych i narodowych. Stanowił wygodny teren dyskusji z koncepcjami w kwestii narodowej, wysuniętymi przez Różę Luksemburg. Na tym przykładzie można było zakwestionować jej tezę "o organicznym wcieleniu ziem polskich do państw zaborczych"³². Jeżeli taki proces nie wystąpił na Śląsku mimo wielowiekowego odseparowania od ziem polskich, to tym bardziej musiała wydawać się wątpliwa tego typu koncepcja w stosunku do ludności polskiej w innych zaborach. "Unarodowienie" klasy robotniczej powinno spowodować według niego nie, jak przypuszczała Róża Luksemburg, zepchnięcie tej klasy ku "drobnomieszczańskiemu nacjonalizmowi"³³, lecz wręcz przeciwnie, powinno być powodem rozwoju polskiego ruchu socjalistycznego. Socjalizm był bowiem ostatnim etapem "unarodowienia"³⁴, spójnie łączącym walkę o wyzwolenie społeczne i narodowe. Tylko robotnicy świadomi swojego poczucia odrębności narodowej mogli prawidłowo realizować swoje cele klasowe.

Polemika z Różą Luksemburg dotyczyła nie tylko tego zagadnienia, ale również wszystkich podstawowych założeń historycznych i ekonomicznych jej koncepcji. Bolesław Limanowski twierdził, że ruchy demokratyczne są immanentnym składnikiem dziejów socjalizmu. Nowoczesne państwa demokratyczne były więc nośnikami postępowych prądów odrodzenia narodowego, a nie, jak twierdziła Róża Luksemburg, anachronizmem

³²R. L u k s e m b u r g: *Rozwój przemysłu w Polsce*. Warszawa 1957, s. 224.

³³R. L u k s e m b u r g: *Wybór pism*. T. 1. Warszawa 1959, s. 342.

³⁴M. Ż y c h o w s k i: *Bolesław Limanowski...*, s. 135.

poprzedniej epoki. Znamiona takiej samej krytyki nosi również analiza społeczeństwa na Górnym Śląsku. Limanowski polemizował tutaj zarówno z nią, jak i z poglądami Juliana Marchlewskiego³⁵. Nie zgadzał się ze zdaniem o braku zainteresowania polskiej klasy średniej odbudową państwa polskiego. Przykład Śląska, gdzie narodził się ruch narodowy właśnie wśród drobnomieszczaństwa i burżuazji, był, według niego, świadectwem błędności takiego rozumowania. Polski proletariatusiał dążyć do sojuszu ze stronnictwami narodowymi, ponieważ na tym etapie rozwoju historycznego były one dla niego obiektywnym sojusznikiem na Śląsku.

Reasumując, Bolesław Limanowski dochodził do wniosku, że tylko jasno sformułowany program narodowy może stworzyć podwaliny pod poważniejszy ruch socjalistyczny w zaborze pruskim. Nie chciał jednak, by założenie to było realizowane w oderwaniu od partii socjaldemokratycznych w innych zaborach. Na przykładzie stosunków PPS zaboru pruskiego - SPD próbował wskazać źródła konfliktów pomiędzy partią socjalistyczną proletariatusa państwa zaborczego i słabą zazwyczaj partią grupy mniejszościowej. Przedstawiciele niemieckiej socjaldemokracji, którzy początkowo nawet polemizowali z koncepcjami Róży Luksemburg odnoszącymi się do kwestii polskiej, w stosunku do PPS zaboru pruskiego zajmowali dość jednoznacznie negatywne stanowisko. Kwestię narodowościową traktowano jako drażliwą, zakłócającą współdziałanie robotników polskich i niemieckich³⁶. Takie postępowanie SPD wynikało z obawy przed oskarżeniami o działalność antypaństwową i, co paradoksalne, antynarodową. Nawet Karol Kautsky, zaśarcie zwalczający poglądy Róży Luksemburg, podawał jako przykład rozwiązania dla ziem za-

³⁵J. Marchlewski: 'Stosunki społeczno-ekonomiczne na ziemiach polskich zaboru pruskiego. W: tenże: Pisma wybrane. T. 1. Warszawa 1952.

³⁶A. Głowacki: Międzynarodowy ruch socjalistyczny wobec odbudowy Polski 1889-1918. Szczecin 1974, s. 46.

boru pruskiego pozytywnie jakoby zakończoną kwestię Alzacji³⁷.

Bolesław Limanowski na przykładzie stosunków PPS zaboru pruskiego a SPD wskazywał na trzy podstawowe źródła konfliktów w warunkach istnienia partii socjalistycznej w środowisku mniejszości narodowej: 1) w toku narastania poczucia odrębności narodowej wzrasta potrzeba respektowania jej tożsamości również w działalności partii socjalistycznej; 2) narasta poczucie drastyczności polityki dyskryminacyjnej ze strony partii dominującej; 3) ze względu na intensyfikację konfliktów pomiędzy partiami socjalistycznymi następuje zintegrowanie działalności z innymi ugrupowaniami narodowymi, nawet o odmiennej proveniencji klasowej.

Wnioski Bolesława Limanowskiego zmierzały do przyjęcia tezy, że polityka narodowa PPS zaboru pruskiego (można chyba zresztą uznać, że całej PPS) w warunkach historycznych, jakie wytworzyły się na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku, stanowiła dla tej partii kluczowe zagadnienie. Jasne wyartykułowanie swej tożsamości narodowej miało być podstawą do uzyskania silnej bazy społecznej i pozwalało wytworzyć warunki zapobiegające wchłonięciu przez partie socjaldemokratyczne państw zaborczych. Brak jasno zarysowanego programu narodowego mógł być powodem urzeczywistnienia prognozy Róży Luksemburg o wchłonięciu polskiego proletariatu przez inne grupy narodowe. Taki rozwój sytuacji obiektywnie byłby niekorzystny dla całego ruchu robotniczego ze względu na odciążenie polskiego proletariatu od ruchu socjalistycznego. Limanowski ostrzegał: "Świetnie rozwijający się niemiecki ruch socjalistyczny na Dolnym Śląsku oddziaływał i na ludność Górnego Śląska, lecz prawie wyłącznie niemiecką. Co do ludności polskiej, to ją muskał tylko po powierzchni i więcej jej szkody niż korzyści przynosił, odrywał bowiem czynne jednostki i wcielał je do organizacji niemieckiej. Polacy zaś pozbawieni czynnych jednostek gna-

³⁷ A. C z u b i ń s k i: Wybrane problemy z dziejów polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego. Warszawa 1977, s. 67.

śnieli dalej w dawnej bierności i dawali się wciąż używać za narzędzie klerykałów i reakcjonistów."³⁸

Adam Próchnik nazwał Bolesława Limanowskiego dwuideowcem, który odcinał się zarówno od poglądów utożsamiających socjalizm z drogą do niepodległości, jak i od stawiania tego problemu jako hasła specjalnego. Uważał, że Bolesław Limanowski traktował obydwa te poglądy równorzędnie³⁹. Wydaje się jednak, że o wiele trafniejsza opinia padła ze strony Marceliego Handelsmana, który oceniając jego prace naukowe stwierdził: "Jego rozważania teoriopoznawcze były niedostatecznie subtelne, jego stanowisko metodologiczne nie dość ściśle jasno sformułowane nie mogło go uchronić od kompromisowego eklektyzmu, w którym starał się stopić czy uzgodnić najsprzeczniejsze nieraz, co raz to liczniejsze teorie, nie dając sobie rady z ich coraz zawilszymi problemami [...]. Zdawało mu się, że i socjologia, obok historii, uzasadniała konieczność Polski niepodległej i socjalizmu jako następnych etapów rozwoju. Co było dogmatem jego credo życiowego, stawało się kamieniem węgielnym wiary naukowej, a nie tylko wiary jego samego."⁴⁰

Dogmatyzm ten można również zauważyć w pracy dotyczącej Górnego Śląska, w której Bolesław Limanowski starał się wtłoczyć pewne zjawiska w ramy własnych teorii. Głęboka wiara w słuszność sprawy walki o niepodległość i jej utożsamienie z socjalizmem niewątpliwie powodowały ferowanie niekiedy ocen rozbieżnych ze stanem faktycznym, noszących charakter wyrażnie publicystyczny, nie popartych gruntowną analizą naukową.

Mimo to nigdy nie zapomniano zasług Bolesława Limanowskiego dla polskości Śląska. Podczas obchodów jego jubileuszu w listopadzie 1910 roku delegat PPS zaboru pruskiego Ludwik Podemski wyrażał gorą-

³⁸B. L i m a n o w s k i: Odrodzenie i rozwój..., s. 71.

³⁹A. P r ó c h n i k: Bolesław Limanowski..., s. 265.

⁴⁰M. H a n d e l s m a n: Historycy..., s. 37.

ce podziękowanie dla niego za pracę na rzecz ludu pracującego we wszystkich zaborach⁴¹. W tym samym roku zorganizowano również z inicjatywy XII zjazdu PPS zaboru pruskiego wiele akcji mających uczcić działalność jubilat⁴².

Sympatia na Górnym Śląsku dla Bolesława Limanowskiego pogłębiła się w okresie powstań i plebiscytu, kiedy jako jeden z nielicznych działaczy PPS zaangażował się w działalność zmierzającą do przywrócenia tego regionu państwu polskiemu. W 1919 roku napisał artykuł propagandowy, wydany w Częstochowie⁴³. W 1921 roku została po raz trzeci wydana jego praca na temat Górnego Śląska. Wielokrotnie, nawet w ogniu absorbującego go konfliktu z Rosją Radziecką, apelował o pomoc dla Śląska na wiecach robotniczych w 1920 roku⁴⁴. Jego przyjazd do Katowic był prawdziwym triumfem. "Gazeta Robotnicza" pisała 15 lipca 1924 roku: "U Twoich kolan już nie my, ale przywódcy i twórcy PPS czerpali - nauczycielu ty nasz - wiedzę."

Poglądy Bolesława Limanowskiego jako przywódcy polskiego socjalizmu na sprawy Górnego Śląska musiały przyczynić się do zwrócenia baczniejszej uwagi przez PPS na problemy tego regionu. Mimo że bez przerwy, by zintensyfikować działalność PPS zaboru pruskiego przed I wojną światową, wysyłano do Katowic pieniądze i doświadczonych działaczy, to jednak teren ten traktowano peryferyjnie i dopiero praca Bolesława Limanowskiego w jakimś sensie uzmysłowiła, jak olbrzymi, nie wykorzystany potencjał kryje się w tym regionie. Jego odpowiednie wykorzystanie i zaangażowanie po stronie PPS mogło zwiększyć wpływ tej partii na obszarze, który był szczególnie predestynowany do działalności partii socjalistycznej.

⁴¹"Gazeta Robotnicza" 1910, nr 37.

⁴²W. Zieliński: PPS zaboru pruskiego 1890/1893-1914. Katowice 1982, s. 255-256.

⁴³B. Limanowski: Polityka wynaradawiająca w stosunku do ludności polskiej. Częstochowa 1919.

⁴⁴M. Żychowski: Bolesław Limanowski..., s. 366.

Рышард Качмарэк

БОЛЕСЛАВ ЛИМАНОВСКИ О ПРОБЛЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ В ВЕРХНЕЙ СИЛЕЗИИ

Р е з ю м е

Заинтересование Б. Лимановского проблемой национального возрождения относится к концу XIX в. Полностью эта концепция была освещена в популяризаторской работе "Национальное возрождение и развитие польской национальности в Силезии", изданной в 1911 г. в Кракове.

Специфика Силезии, по его мнению, состояла в несколько столетней сепарации этого региона от Польши, что давало возможность анализировать влияние современного государства на формирование национальных сообществ. Так как большинство населения Верхней Силезии составлял рабочий класс, ему и принадлежал решающий голос в национальном возрождении. Его роли в этом процессе корифей польского социализма посвятил больше всего внимания.

В работе Б. Лимановского можно заметить отчетливое разделение на две части — научную и публицистическую. Однако его рассуждения носят иногда черты эклектизма и догматизма. Также и в работе о Верхней Силезии он пытается объяснить некоторые явления своими собственными концепциями. Вера в справедливость борьбы за независимость привела к тому, что он занимался публицистикой, а не основательным научным анализом.

Ryszard Kaczmarek

BOLESŁAW LIMANOWSKI'S ATTITUDE TOWARDS THE MATTER OF
NATIONAL RENASCENCE IN UPPER SILESIA

S u m m a r y

Bolesław Limanowski's interest in the matter of national renaissance dates from the closing years of the XIX century. This conception was most fully presented in the book "National renaissance and the development of Polish nationality in Silesia", written to promote this idea, which was published in Kraków in 1911.

The specific conditions of the Silesian situation, according to Limanowski, were created by the separation of the region from the Polish homeland for several hundred years, which presented the possibility of analysis of the influence of a modern state on the formation of a community of nations. Since the greater part of the population of Upper Silesia was formed by the working class, hence to this class belonged the deciding voice in the national renaissance, and to its role in this process the nestor of Polish socialism devoted most of his attention.

In the works of B. Limanowski may be discerned a distinct division into two parts: scientific and publicist. His considerations sometimes, however, bear the marks of eclecticism and dogmatism. Also in his writings on Upper Silesia he endeavoured to force certain occurrences into the framework of his own conceptions. Belief in the justice of the struggle for independence caused him to realise a day by day publicist policy, and did not lead to profound scientific analysis.